

ASPECTE DE DREPT COMPARAT PRIVIND SISTEMUL PENITENCIAR. UN PUNCT DE VEDERE

*jurist, Mihaela Postolache
Universitatea „Danubius” din Galați*

1. Noțiuni introductive privind sistemul penitenciar; sistemul penitenciar român

Printre fenomenele cele mai grave care se pot remarca în lumea contemporană, și aici ne referim, desigur, și la țara noastră, având forme de manifestare și consecințe îngrijorătoare pentru opinia publică, se regăsește și criminalitatea.

Se discută mult despre acest fenomen, despre diversificarea și specializarea infractorilor, despre prejudiciile mari pe care le produce criminalitatea atât indivizilor cât și unităților de stat sau private. Există o vastă literatură de specialitate în privința dinamicii și a evoluției criminalității, ca și asupra consecințelor acestui fenomen, informații și date la nivel mondial, european sau național ca și la nivel departamental obținute prin studii aprofundate desfășurate individual sau în cadrul unor largi colective de cercetare făcând parte din reputeate institute de specialitate.¹ În cadrul acestor cercetări un loc important îl ocupă cele cu privire la eforturile financiare pe care trebuie să le facă societatea pentru descoperirea, investigarea judecarea și executarea pedepsei de către infractori.

Prin *sistem penitenciar* al unei țări se înțelege: ansamblul diferitelor feluri de penitenciare; destinate executării pedepselor privative de libertate; de către categorii de condamnați; amplasate în diferite orașe și regiuni ale țării.

Astfel, sistemul penitenciar român este format din penitenciare locale, penitenciare regionale și penitenciare centrale, penitenciare pentru femei, penitenciare pentru recidiviști, etc.

Constituirea sistemului penitenciar într-o țară, este hotărâtă prin lege sau prin alte acte normative și este determinată de o seamă de factori de care trebuie să se țină cont. Un factor important este concepția legiuitorului și a statului privind scopul politicii penitenciare în materie de executare a pedepsei privative de libertate: în statul în care se pune accentul pe reeducarea socială și îndreptarea condamnaților, s-a elaborat un sistem penitenciar adecvat acestui scop; evidențiindu-se elementele și laturile unui sistem penitenciar favorabil îndreptării și resocializării celor deținuți.²

La o privire generală asupra sistemului penitenciar în concepția legiuitorului român actual, se constată că, la alcătuirea acestuia s-a avut în vedere criteriile reale și moderne, anume durata pedepsei închisorii aplicate, trăsăturile de personalitate ale condamnaților (sex, vârstă, sănătate, pericolozitate etc.), precum și practica în materie.

După integrarea României în Uniunea Europeană a fost necesară o armonizare a legislației interne cu cea europeană și astfel a apărut necesitatea unor măsuri de reformă în sistemul penitenciar, pentru a corespunde reglementărilor europene și internaționale, implicit standardelor europene în materie de organizare a activității penitenciare. Pentru realizarea acestor obiective s-au adus modificări majore în structura Administrației Naționale a Penitenciarelor.³ Astfel, privarea de libertate va fi efectuată în condițiile materiale și morale care să asigure respect

¹ Brezeanu, Ortansa – Criza din sistemul penitenciar, în R.D.P. nr. 3/2007, București, editura Institutului de cercetări juridice, 2007

² Oancea, I. – Drept execuțional penal – București, Editura All Beck, 1996, p. 56

³ A se vedea în acest sens dispozițiile art. 1 alin. 2 din HG nr. 1849/2004 privind organizarea, funcționarea și atribuțiile Administrației Naționale a Penitenciarelor.

pentru demnitatea umană în conformitate cu regulile. Respectul demnității umane este un deziderat universal, face parte din panoplia drepturilor universale ale omului, fapt care a fost de natură să determine recunoașterea lui chiar în condiții de detenție, unde mai ales demnitatea poate fi disprețuită, ca urmare a condamnării pentru fapte infracționale (fapte care uneori se îndreaptă chiar împotriva demnității umane!) La capitolul realizării și perspective ale sistemului penitenciar român se atașează și problema demilitarizării sistemului penitenciar român; problemă rezolvată pe jumătate în concepția specialiștilor în domeniu. Desigur, că problematica demilitarizării sistemului penitenciar a fost și mai este o problemă complexă și dificilă prin faptul că implică o schimbare culturală majoră care afectează viețile a mii de angajați. Odată cu dezvoltarea Organizației Națiunilor Unite și a Consiliului Europei, statele membre au recomandat ca administrațiile penitenciare să fie separate de serviciile militare.

Până spre jumătatea secolului XX, majoritatea sistemelor penitenciare din țările europene s-au bazat pe modele și structuri militare. După cel de-al doilea război mondial, cele mai multe din țările din Europa Occidentală și-au transferat serviciul penitenciar din subordinea Ministerului de Interne în subordinea Ministerului de Justiție, pentru a-și separa astfel administrația penitenciarelor de cea a poliției sau a serviciilor secrete și pentru a o apropia mai mult de jurisdicția tribunalelor.

Pentru un stat ca România, care a avut o conducere totalitară peste o jumătate de secol, una din componentele importante ale implementării reformei justiției a reprezentat-o fără îndoială și renunțarea la statutul militar al personalului de penitenciare.

Demilitarizarea sistemului penitenciar românesc și transformarea acestuia într-o structură civilă cu statut special, a constituit o cerință legală, fiind expres prevăzută în Strategia de Reformă a sistemului judiciar 2003-2007, aprobată prin Hotărârea de Guvern nr.1052/2003. La baza întocmirii acestui act normativ s-a avut în vedere consultanța de specialitate primită din partea administrației penitenciare din Spania, în cadrul unui program de înfrățire instituțională, aprobat de Uniunea Europeană în perioada noiembrie 2001 – noiembrie 2002.

La sfârșitul anului 2002, legea în discuție, în stadiul de proiect, a făcut obiectul unei dezbateri organizate de Consiliul Europei, cu participarea unor experți europeni din Spania, Germania, Polonia, Bulgaria, Olanda, care au apreciat pozitiv prevederile sale. De asemenea, a fost apreciată atât de către șeful delegației europene la București, domnul Jonathan Scheele, cât și de consilierul Primului ministru al României pentru reforma sistemului judiciar, magistratul francez Pierre Trouche.

În fostele țări comuniste asocierea cu sistemul militar contribuia la compensarea acestui statut relativ scăzut. În acest context, reforma presupune că orice structură nouă (funcționari publici) care înlocuiește o structură mai veche (militari) să asigure personalului din penitenciare un statut mai bun în cadrul comunității. Cu atât mai mult, cu cât majoritatea persoanelor care lucrează în mediul penitenciar în țările din centrul și estul Europei au considerat că trecerea la un sistem civil le va diminua statutul și de regulă s-au opus schimbărilor. Din aceasta cauza a lăsa fără un sprijin concret și continuu această schimbare esențială a unui sistem important în structura de apărare, ordine publică și siguranță națională, constituie o scăpare gravă care poate duce la compromiterea procesului de aliniere la standardele europene.

2. Privire asupra altor sisteme de penitenciare din Europa

Locurile în care sunt custodiate persoanele condamnate la executarea unor pedepse privative de libertate, diferă de la un stat la altul. În anul 1945, în Franța a avut loc o reformă penitenciară, caracterizată prin introducerea de modalități noi de executare a pedepsei privative de libertate și de elemente noi în sistemul penitenciar, îndeosebi prin înființarea de penitenciare speciale. Penitenciarele franceze se deosebesc între ele după durata pedepsei privative de libertate care se execută, dar și după alte criterii, cum ar fi cele care privesc personalitatea condamnatului, felul regimului de detenție (casele de corecție și arest, casele centrale, centrele penitenciare, închisorile școală și penitenciarul agricol).

Și în Europa penitenciarele pot fi clasificate după mai multe criterii:

- după gradul de siguranță majoritatea administrațiilor penitenciare dispun de penitenciare de maximă siguranță, penitenciare cu regim închis, semideschis și deschis, chiar dacă denumirile lor diferă de la stat la stat și astfel avem colonii cu regim general sau normal, regim întărit sau regim strict în Belarus și Lituania. Astfel de penitenciare mai există și în Suedia și Marea Britanie. Excepția o constituie Slovenia unde nu există spitale penitenciar sau penitenciare de maximă siguranță.

- După clasificarea persoanelor deținute în instituțiile penitenciare, toate administrațiile penitenciare dispun de penitenciare pentru arest preventiv și condamnați definitiv; pentru tineri și adulți, bărbați și femei. Unele particularități se înregistrează în Elveția unde există închisori distincte pentru infractori primari și recidiviști, în Macedonia, unde există instituții distincte pentru străini și apatrizi, iar în Marea Britanie se întâlnesc instituții pentru infractorii imigranți.⁴

- În funcție de competența teritorială, sunt instituții penitenciare de stat și locale (Danemarca); naționale și districtuale (Norvegia); centrale și regionale (Portugalia);

- după durata pedepsei de executat statele dispun de instituții penale pentru pedepse scurte și pentru pedepse lungi (Elveția, Italia, Olanda, Portugalia)⁵ etc.

În ceea ce privește controlul exercitat asupra sistemului penitenciar, administrațiile penitenciare sunt inspectate și monitorizate de comitete și comisii de inspecție astfel:

În Irlanda, Belarus, Norvegia, Austria și Marea Britanie funcționează comisii pentru supravegherea executării sentințelor, formate din câteva persoane cu funcție onorifică, persoane a căror principală sarcină este mai întâi inspectarea prin vizite inoportune, anual, a instituțiilor penale din districtul lor, dar și întocmirea unor rapoarte anuale care sunt prezentate ministrului justiției.

Avocatul Poporului inspectează și monitorizează administrațiile penitenciare în state precum Lituania, Danemarca, Macedonia, Finlanda, România, Spania, Suedia, etc. unde există un Avocat al Poporului numai pentru penitenciare. În Suedia aceasta este singura instituție care monitorizează sistemul penitenciar în totalitate iar în Spania Avocatul Poporului prezintă în fața Parlamentului rapoarte anuale referitoare la situația penitenciarelor.

Controlul judiciar este făcut de către: magistrați de supraveghere (Italia), judecătorii de primă instanță (Macedonia), Președintele tribunalului competent (Bulgaria, România, Belarus, Slovacia), judecători (Andorra și Spania). Controlul care se exercită în cadrul ministerelor cărora le sunt subordonate penitenciarele sau controlul propriu administrației penitenciare prezintă anumite particularități fiind efectuat de următoarele instituții: Biroul Central de Inspecție al administrației penitenciare (Italia), Serviciul de Inspecție (Portugalia), Inspectorul Șef al Penitenciarelor Majestății Sale (Marea Britanie), Corpul de Inspecție Penitenciară din cadrul Ministerului Justiției (România), Ministerul de Justiție (Cehia, Lituania, Slovenia), Ministerul de Interne (Andorra și Lituania).

În state precum Austria, Cehia, Danemarca, Elveția, Finlanda, Macedonia, Norvegia, Ungaria, România etc. munca deținuților este, în principiu, obligatorie, însă aproape toate administrațiile penitenciare reclamă lipsa posibilităților efective de folosire la muncă a tuturor deținuților din instituțiile penale. Munca deținuților este plătită în toate statele, exceptând Andorra.

Trebuie să remarcăm ca apariția și impunerea Regulilor europene pentru penitenciare au adus îmbunătățiri substanțiale reglementărilor privitoare la asigurarea normalității vieții din închisoare. Clasificarea și separațiunea diferitelor categorii de condamnați creează posibilitatea de a separa condamnații ce pot fi nocivi altor categorii de indivizi, experiențele infracționale putând fi stopate sau măcar limitate în raport cu poziția unui individ în camera, secția, penitenciarul unde

⁴ Barbu, Gabriel-Silviu; Șerban, Alexandru – Drept execuțional penal – București, Editura All Beck, 2005, p. 158

⁵ Idem, p. 159

își execută pedeapsa.⁶ De asemenea, Regulile europene instituie și dezvoltă dreptul condamnaților la informare, la sesizări, plângeri și reclamații. Informarea condamnatului la situația juridică cu privire la procedurile și demersurile posibile de făcut pentru apărarea drepturilor, posibilitățile de a se plânge cu privire la unele fapte sau acte ce l-ar îndreptăți sunt de natură a realiza un sens al comportării civilizate în penitenciare, un mod de limitare a abuzurilor și nedreptăților, un mijloc la îndemâna condamnaților și a organismelor de inspecție de a stabili un contact legal cu grad optim de celeritate, un mijloc de a îndrepta conduitele greșite, de a sancționa abaterile ce apar, de a recompensa conduitele constant pozitive.

Un aspect deosebit inserat în Regulile europene cu privire la umanizarea pedepsei este acela al posibilității de a dezvolta contactul cu lumea exterioară, cu familia, grupurile de prieteni, cu organizațiile neguvernamentale, cu reprezentanții ambasadelor, cu reprezentanții cultelor, precum și contractul direct cu societatea prin intermediul televiziunii, ziarelor, revistelor, programelor radio, convorbirilor telefonice, corespondenței sau cu ajutorul internetului. Dezvoltarea contactului cu lumea exterioară apare ca cea mai mare realizare spre umanizarea regimurilor de deținere și realizarea premiselor de recuperare socială.

Analiza în profunzime a Regulilor penitenciare europene, în timp ce a dus la adoptarea de către Consiliul de Miniștri, în anul 2006 în timpul celei de-a 952-a reuniuni a miniștrilor delegați, a unei Recomandări, și anume, Recomandarea (2006) 2, care are un rol deosebit la reformularea problematicii penitenciarelor adaptată desigur la vremurile în care trăim. Urmărind scopurile noii reglementări europene vom observa că s-au avut în vedere mai multe obiective, astfel: în primul rând, actualizarea regulilor europene la nivelul de dezvoltare a civilizației europene a anului 2006, astfel încât instituția penitenciară să poată beneficia de un instrument european care să creeze posibilitatea de armonizare a legislațiilor tuturor statelor mai vechi sau mai nou intrate în Comunitatea europeană democratică. În al doilea rând, reformularea regulilor trebuie să fie un proces continuu, prin adaptarea lor la nivelul de dezvoltare mondial, la nivelul evoluției conținutului drepturilor fundamentale în condițiile dezvoltării tehnologiei, a comunicațiilor a libertății de gândire și e mișcare, a dezvoltării culturii și tehnicii, etc.

Perspective sau tendințe noi în dezvoltarea sistemului penitenciar

În decursul istoriei dezvoltării penitenciarelor se constată o diversificare a acestora, o trecere de la penitenciare generale la penitenciare speciale, deoarece penitenciarele generale cuprind condamnați de toate felurile.

O soluție de perspectivă privind îmbunătățirea vieții din penitenciare țării noastre ar fi în legătură cu reglementarea muncii deținuților în penitenciare, în sensul ca legislația să fie completă cu dispoziții care să prevadă obligația deținuților apți din punct de vedere medical să muncească. În sprijinul acestei propuneri s-a invocat Legea de organizare și funcționare a penitenciarelor care, prevăzând că finanțarea se asigură înainte de toate din veniturile proprii, pe cale de consecință este necesar să se prevadă și obligativitatea muncii în cadrul locului de deținere, pentru a se putea realiza finanțarea necesară, ca aceasta să nu rămână o simplă recomandare fără acoperire.⁷

În perspectivă se impune dezvoltarea și perfecționarea cadrului legislativ și logistic spre a permite externalizarea unor servicii și activități, ca și dezvoltarea unor programe și relații de parteneriat cu societăți private cărora să le fie cedate o parte din atribuțiile administrative. Eficiența acestor parteneriate ar fi condiționată de cointeresarea ambilor parteneri. În multe state, precum S.U.A., Anglia, Franța recent și în Ungaria, sunt organizate negocieri privind atragerea unor astfel de societăți prestatoare de servicii în baza unor contracte cu clauze bine precizate.

Sistemul penitenciar își dovedește eficiența în ultimă instanță prin performanțele muncii educaționale și de reinserție socială or aceasta reclamă o rațională folosire a resurselor umane

⁶ Chiș, Ioan – Umanismul dreptului execuțional românesc – acordarea drepturilor în mediul penitenciar – București, editura Hamangiu, 2007, p. 17

⁷ Stănoiu, Rodica Mihaela; Brezeanu, Ortansa; Constantin Andei; Stănișor, Emilian – Sistemul penitenciar român. Realizări, dificultăți, perspective - în R.D.P nr 3/2005, București, Institutul de Cercetări Juridice, p. 41

specializate în a desfășura astfel de activități, ca și capacitatea de a întrebuința mijloacele materiale existente cu maximă eficiență.

Bibliografie selectivă

1. Barbu, Gabriel-Silviu; Șerban, Alexandru – Drept execuțional penal – București, Editura All Beck, 2005;
2. Chiș, Ioan – Umanismul dreptului execuțional românesc – acordarea drepturilor în mediul penitenciar – București, editura Hamangiu, 2007;
3. Brezeanu, Ortansa – Criza din sistemul penitenciar, în R.D.P. nr. 3/2007, București, editura Institutului de cercetări juridice, 2007;
4. Oancea, I. – Drept execuțional penal – București, Editura All Beck, 1996;
5. Bruno, Ștefan - Mediul penitenciar românesc: Cultură și civilizație carcerală / Iași, Editura Institutului European, 2006;
6. Stănoiu, Rodica Mihaela; Brezeanu, Ortansa; Constantin Andei; Stănișor, Emilian – Sistemul penitenciar român. Realizări, dificultăți, perspective - în R.D.P nr. 3/2005, București, Institutul de Cercetări Juridice;
7. Revista de Științe penale, anul II/2006, Republica Moldova, Chișinău, Editura Institutului de Reforme Penale, 2006;